

Az imagináció fokozatai

LAUDÁCIÓ GERGELY ÁGNES TISZATÁJ-DÍJÁHOZ*

Gergely Ágnes 1989-ben közölte a *Péter-Pál után* című versét a Tiszatájban, vagyis 31 éve rendszeres szerzője a lapnak. Több olyan darabot is közölt a folyóiratban, amelyre a szakma is felfigyelt. Legutóbb például a szintén Tiszatáj-díjas Sándor Iván írt 12 pontból álló kommentárt *Az utolsó pillanat* című költeményéről, amely a folyóirat 2017/10-es számában jelent meg. A vers azért is jelentős esemény a Tiszatáj számára, mert Gergely egyrészt tanúként szólal meg, Nagy Imre nem pusztán metaforikus alak a költeményében. XX. századi szerzőként a sóá, a vasfüggöny, a rendszerváltás ellentmondásainak túlélője, emlékezője. Többször írt a magyar társadalom morális kátyúiról, mégsem tagadja meg a magyarságot: „Az írástudót itt agyonverik. / A lázás költőt itt tarkónlövik. / A púpos bohócot itt megvetik. / Hogy nem vagy magyar, elhitted nekik?” (*Az örök vonat*)

Ugyanakkor Gergely költészete ellentmond annak, hogy pusztán társadalmi-politikai, illetve történelmi referenciák szerint olvassuk. Ahogyan a József Attilát parafrázáló versének címe is jelzi: *Költőnek nincs kora*. Akárcsak a generációja számára is fontos T. S. Eliot, illetve Weöres Sándor esetében: különféle kultúrák, műveltségromok merülnek föl Gergely Ágnes verseiben a civilizáció kollektív emlékezetéből. Művésze jó példája annak, hogy a világirodalom a magyarban, a magyar a világirodalomban teljedhet ki: „A vers határtalan.”

„Vasestergályos, tanár, újságíró, szerkesztő; költő, író, műfordító, esszéista és egyetemi oktató: fordulatos pálya, gazdag életút a Gergely Ágnesé.”, írja róla a monográfusa, Halmai

Tamás. Költőként az Újhold folyóirat nyugatos esztétizmusához kötődött, azzal, hogy Gergely számára a művészet nem pusztán menedék, nem is egészen lázadás, hanem az etika, illetve a létezés problémáinak feszegetése. Akárcsak Danilo Kiš „poetiká”-ja esetében, Gergely műveiben sem különül el élesen egymástól az esztétika és az etika.

Gergely nem pusztán az idézet-technika által, hanem műfordítóként is kötődik a világirodalomhoz, valójában először műfordítóként ismerték el. Kezdetben angolszász költőket tolmácsolt magyarra, később afrikaiakkal gazdagította a magyar műfordítás történetét. Ugyanakkor bármerre is elkalandozott, bármilyen költői divatok is tűntek fel és süllyedtek el az évtizedek során, Gergely lírája autonóm sziget maradt. Talán az sem véletlen, hogy több kötetében újraközöl egy-egy korábbi darabot. A legutóbbi, a *Még egyszer Firenzébe* címűben pl. az első, 1946-ban írott versét dolgozza át. Az újrakon-

* 2019-ben a Tiszatáj Alapítvány döntése alapján a Tiszatáj-díjat Gergely Ágnes költő kapta.

textualizálás nála a hérakleitoszi paradoxont veti föl: lehet-e kétszer ugyanazt a verset publikálni? Mi változott az idő során? A költőnő mintha azt tanúsítaná: a betű meghal, a költészet örök.

Gergely az örökkévalóhoz, a névtelen transzcendenciához keresi a nyelvet a költői imagináció által: „A nyomorult, szétdúlt világban / egy kérdés visszafaj. / Testben élsz vagy testetlen / jársz közöttünk, / merre vagy, Adonáj?” (*Testetlenül 1.*) Máskor nem ilyen nyílt módon, hanem rejtettebben, titokzatosabban nyilvánul meg a „szent sóvárgás” (Böhme). És noha Gergely származása nyomán kötődik a héber hagyományhoz, horizontja mégis egyetemes, nem egy faj, hanem a létezés titkát kísérti meg a költészetével. „Ne haljak meg mint istentagadó”, írja a legutóbbi kötetének *Ónos eső* című miniatűrjében.

Tarján Tamás megfigyelése mintha a költőnő egész életművére érvényes lenne: „Gergely Ágnesnek mérték, arányosság, ízlés, tartózkodás mindig erőssége volt – s mint mindig, ezáltal is kigyúl keze alatt a mértan. A lehetséges szólamok közül igen erősen zeng az elköteleződni vágyó szuverenitás hangja: a vágy és aggodalom, hogy a költemények beszélője – reménye szerint – csakis a jóhoz, nemeshez, maradandóhoz kívánna kötődni, de ahhoz tántoríthatatlanul.”

Prózaíróként hasonló problémák foglalkoztatják, mint a költészetben. Az idegenség, a magány, a szenvedés, a szerelem egzisztenciális kérdései jelennek meg regényeiben, illetve a nagy sikerű emlékirataiban is. A *Viharkabát* (2016) című verseskötetének fülszövege szerint: „[...] Nem tudok prózát írni. Egész életemben verset írtam.” Ne higgyünk a költőnek! Mert Gergely ugyanúgy tud prózát írni, ahogyan verset. Sőt, experimentális, eklektikus műfajú könyvet is tudott alkotni, mint amilyen a *Chicagói változat* (1976) című regénye. A *szomjúság ára* (2018) címen kiadott két korábbi regénye (Az 1973-as *A tolmács* és a 2000-es *Őrizetlenek*) semmivel sem jelentéktelenebbek a verseinél. A *tolmácsban* olvasható az egyik legkísértetesebb mondat az '56-os forradalomról: „A dróthajú Erika eltűnt az otthonból. Nyolc évvel később, 1956 őszén láttam őt, ugyanolyan dróthajúan, mint kislánykorában. A körúton, egy utcai akasztásnál ácsorgott, és valamit kiabált.” Ez a néma, munchi kiáltás a bukott magyar forradalom, a permanens kudarc állapotának pontos diagnózisa. Az *Őrizetlenekben* hasonló megfigyeléseket találunk a *gulyáskommunizmus* korszakából, a besúgó-társadalom paranoiás paradicsomából. Ám a regényben a valódi tragédia a magánélet, a szenvedés egzisztenciális romokat takar ki a társadalom felszíne alól. A szerzőnő *Két szimpla a Kedvesben* (2013) című memoárja leleplezett néhány műhelytitkot, miszerint nem minden fikció a regényekben, versekben. Persze, kérdés, hogy az emlékirat mennyiben tekinthető korrajznak, nem inkább az emlékező tudatának dokumentuma? Esetleg a kettő együtt? Mikor lép át az imagináció a valóságba és fordítva?

„Aki verseket ír, jeleket fog fel.”, írta Gergely a *Hajóroncs* (1981) című kötetének fülszövegében. Ezt kiegészíthetjük azzal, hogy aki olvas, az is jeleket fog fel. Halmi Tamás szerint: „S az olvasót éppen ez a főlészínre hozatal érdekl: a mindennapokból és absztrakciókból, nyelvből és empíriából, műveltségéből és szorongásból kikevert irodalom mágiája.” És azt se feledjük, hogy ebben a mágiában sok a játékosság, az alkotás öröme. Az igényesség és a bátorság finom ötvözetei teszik Gergely Ágnes műveit élvezetes és emlékezetes szellemi kalanddá. Non omnis moriar.